

КОНЦЕПЦІЯ НЕЙТРАЛЬНОГО МОНІЗМУ Б.РАССЕЛА ТА ЇЇ СПРИЙНЯТТЯ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ

О.КУЛЄШОВ

Черкаський державний технологічний університет

Анотація

У статті розглянуто нейтральний монізм Б.Рассела, який заперечує суттєву відмінність між ментальною та фізичною реальностями. Критично аналізуються аргументи проти цієї концепції. Показано значні експлікативно-прогностичні можливості концепції Б.Рассела.

Ключові слова: нейтральний монізм, філософія Б.Рассела, матерія, свідомість.

Анотация

В статье рассмотрен нейтральный монизм Б.Рассела, который отрицает существенное различие между ментальной и физической реальностями. Критически анализируются аргументы против этой концепции. Показаны большие экспликативно-прогностические возможности концепции Б.Рассела.

Ключевые слова: нейтральный монизм, философия Б.Рассела, материя, сознание.

Summary

B.Russell's neutral monism, which denies the essential difference between mental and physical realities, is examined in the article. The arguments against this conception are analyzed. The great explicative and prognostic possibilities of B.Russell's conception are shown.

Key words: neutral monism, B.Russell's philosophy, matter mind.

Свідомість (розум, душа, психіка) людини – одна з вічних ключових тем філософії. Її дослідження в останні десятиліття підштовхується досягненнями біологічних наук, наук про людський мозок, розробкою інформаційних технологій, елементів штучного інтелекту. Крім самостійного значення, філософське дослідження проблем свідомості є визначальним і для розуміння світу в цілому. Очевидно, що філософія свідомості підходить до розв'язання фундаментальної метафізичної проблеми – проблеми якісної відмінності або тотожності реальностей, з яких складається світ. Пошуки сутності свідомості ставлять питання про співвідношення фізичної та психічної або матеріальної та духовної реальностей.

Водночас не можна сказати, що система філософських поглядів на сутність свідомості, а звідси і на метафізичний устрій світу останнім часом докорінно змінилась. Ця усталена система традиційно поділяється на два види концепцій – дуалістичні та моністичні. Моністичні, у свою чергу, поділяють на ідеалізм, матеріалізм (або в сучасному, більш конкретному терміновживанні – фізикалізм), нейтральний монізм. Особливий інтерес серед них викликає концепція нейтрального монізму. Справа навіть не в тому, що ця концепція усуває недоліки крайніх видів монізму, а також дуалізму. Викликає подив ставлення сучасного філософського загалу до цієї концепції. Незрозуміло, чому вона відкидається (навіть без серйозного обговорення) більшістю філософів і вважається майже одностайно застарілою і неперспективною теорією. Саме це враження, винесене із знайомства з сучасними роботами в галузі метафізики та філософії свідомості, спонукає до розгляду нашої теми.

З авторів і прибічників нейтрального монізму нас цікавитиме британський класик, один із засновників сучасної аналітичної філософії Бертран Рассел. Треба зазначити, що він не створив цю концепцію і не був її єдиним представником. Витоки нейтрального монізму можна знайти ще в пантеїстичних вченнях середньовіччя. Цілком розробленої, послідовної форми він набув у філософії Бенедикта Спінози. Безпосередніми ж натхненниками Б.Рассела стали на початку ХХ сторіччя емпіриокритицист Ернст Мах, прагматист Вільям Джеймс

і американські неореалісти (Ралф Перрі, Едвін Холт та ін.). Поділяючи їхні основні принципи, Б. Рассел створив оригінальний варіант нейтрального монізму. Зосередити увагу саме на цьому варіанті змушує те, що британський філософ стояв біля витоків одного з найпотужніших (як протягом ХХ ст., так і тепер) напрямів світової філософської думки – аналітичної філософії. Фактом є те, що саме в рамках аналітичної філософії проблема свідомості останнім часом набула виняткового значення, стала провідною, визначальною темою досліджень.

Метою статті є аналіз концепції Б. Рассела з точки зору її сприйняття його наступниками, який буде продовжений розглядом основних аргументів, які її заперечують. Будуть також згадані прямі або опосередковані прибічники концепції Б. Рассела в сучасній філософії. Це дасть можливість обговорити валідність аргументів проти нейтрального монізму, а також причини слабого інтересу до концепції серед сучасних філософів. Нарешті, буде дана оцінка можливостям і перспективам цієї концепції.

Рассел не одразу прийшов до нейтрального монізму. Спочатку, як відомо, він був критиком цієї концепції з позицій філософського реалізму. Поступовий перехід на нові позиції помітний лише у його статтях 1914–1919 рр. Як цілісна ж концепція нейтральний монізм з'являється у збірці лекцій, яку Рассел видав під назвою «Аналіз розуму» («The Analysis of Mind») у 1921 році. Розвинув і деталізував цю концепцію він у роботі «Аналіз матерії» («The Analysis of Matter», 1927). Після цього погляди Рассела з даного питання суттєво не змінювались.

Треба зазначити, що за всієї поваги до Е. Маха, В. Джеймса та американських філософів неореалістів, Рассел не просто сприйняв попередні розробки концепції, а дещо змінив її, створивши свій особливий варіант нейтрального монізму. Щоправда, основна ідея нейтрального монізму – ідея про відсутність суттєвої відмінності між ментальною та фізичною реальностями – залишилась незмінною. Б. Рассел погоджується з тим, що протиставлення духовної та матеріальної реальності є великим перебільшенням, матерія, стверджує він, є менш матеріальною, а дух – менш духовним, ніж традиційно вважають¹. Але при цьому він не доходить до цілковитого отождолення матеріального та духовного, лише за своєю сутністю вони є одним і тим самим, у проявах же вони відрізняються. Дуалізм, пише він, розуму та матерії не є метафізично валідним, водночас ми знаходимо у світі певний дуалізм, якщо не граничний, то такий, що ми спостерігаємо емпірично, це дуалізм не речовини або «матерії» (stuff) світу а причинних законів². Таким чином, дух і матерія – це логічні конструкти, які ґрунтуються на різних відношеннях між граничними конститuantами реальності – окремими об'єктами (particulars)³, які самі по собі не мають характеристик ні духу, ні матерії⁴.

Коментатори Рассела з певним подивом відзначають специфічну особливість його концепції – комбінування онтологічного монізму з номологічним дуалізмом⁵. Втім така, на перший погляд, непослідовність Рассела є, швидше за все, перевагою його концепції порівняно з іншими варіантами нейтрального монізму. Розрізнення фізичних і психічних причинних законів, які водночас реалізуються на одній і тій самій сукупності окремих об'єктів (particulars), дає змогу зняти суперечність між єдністю світу і емпірично безсумнівною різноякісністю шарів реальності – фізичного і психічного (духовного). Нейтральний монізм Рассела постає цілісною, завершеною і логічно несуперечливою концепцією. Що можна сказати проти того, що одні й ті самі одиниці реальності вступають між собою у різні, якісно відмінні відношення?

Такі відношення поєднують різні прояви (appearances) об'єктів⁶, які мають вигляд «відчуттів» (sensations). Саме у відчуттях поєднується для нас фізичний і ментальний світи⁷. Поєднання одним способом проявів-відчуттів формує матеріальний об'єкт, іншим способом – психічний стан. Матеріальний об'єкт, наприклад стіл, є, за словами Рассела, множиною всіх

аспектів, тобто відчуттів з різних (або всіх можливих) точок зору. Стіл є те, на чому ґрунтуються всі його прояви⁸. Ці прояви трапляються у різних місцях, оскільки матеріальний об'єкт проявляє себе у різних перспективах.

Перспективою Рассел називає вид світу з певного місця. Визначальною для фізики є саме ця відмінність між поєднанням різних перспектив в єдиному об'єкті, або ж їх роз'єднанням згідно з різними місцями знаходження спостерігачів⁹. Причинні закони фізики поєднують різні часткові прояви в одному шматочку матерії (в одному місці), а не різні прояви в одній перспективі. Це Рассел називає групуванням об'єкта, який має «активне» місце на протизагу «пасивному» місцю ментальних об'єктів¹⁰. Активність місця треба розуміти як можливість знаходження проявів того ж самого матеріального об'єкта у різних просторових частинах світу. Цю ідею Рассел розвинув в «Аналізі матерії», поклавши тут в основу фізичних об'єктів просторово-часові «події» (events).

З опису фізичних об'єктів стає зрозумілою і відмінність психічного в концепції Рассела. Психічні або ментальні стани (скажімо, сприйняття) є такими, що існують у «пасивному» місці. Це прояви об'єктів у місці, де містяться органи почуттів і нервова система¹¹, інакше кажучи, прояви з перспективи, заданої психікою спостерігача. Саме тому, на відміну від фізики, психологія цікавиться окремими проявами об'єктів (частковостями), а не їх системами¹², не поєднує, а відокремлює «відчуття», розглядає їх не як прояви чогось єдиного, а самі по собі.

Крім відчуттів, Рассел зараховує до ментального світу «образи» (images), які є чисто психічними явищами і утворюються на основі відчуттів за допомогою особливої «мнемічної причинності» (mnemonic causation), у якій причина і наслідок розірвані у часі. Суб'єктивність (тобто особисту перспективу щодо світу), а також мнемічну причинність Рассел називає двома найсуттєвішими характеристиками причинних законів психічного¹³.

Зрозуміло, що, попри виявлену відмінність причинних законів, вони ведуть до одної реальності – до нейтральної «матерії» або «речовини» світу. Саме у визначенні цієї нейтральної реальності полягає найбільш принциповий момент і найбільша проблема та складність нейтрального монізму. В «Аналізі розуму» Рассел найчастіше називає це нейтральне дещо «відчуттями». Відчуття, за його словами, є «перетином розуму та матерії»¹⁴. Вони є чимось примітивнішим, ніж розум та матерія¹⁵, ці нейтральні сутності не мають ні твердості і непорушності матерії, ні референції до об'єктів, що характеризує розум¹⁶.

Очевидно, що Рассела не задовольнив термін «відчуття», застосований до нейтральних сутностей, цей термін здався йому надто менталістським. В «Аналізі матерії» він уводить новий термін для позначення нейтральних сутностей – «події» (events)¹⁷. Події, які одночасно вступають у фізичні і психічні каузальні залежності, Рассел тепер називає «сприйняттями» (percepts). Роль «сприйнятів» аналогічна ролі «відчуттів» в «Аналізі розуму»¹⁸. Отже, констатуємо, що, незважаючи на зміну термінології, принципові особливості расселівської концепції залишаються незмінними.

Попри цілісність, завершеність і зовнішню логічність, нейтральний монізм в інтерпретації Б. Рассела не став центром уваги в суперечках щодо метафізики і філософії свідомості. Більшість філософів сприйняли його як цікаву, але з багатьох причин не зовсім прийнятну концепцію. Критика расселівського нейтрального монізму з'являється, як правило, лише в роботах, присвячених безпосередньо Расселу або нейтральному монізму. Сучасні дослідники ставляться до концепції Рассела здебільшого, як до історичного факту. За словами американського філософа Еріка Бенкса, шанси на повернення нейтрального монізму, очевидно, слабкі; його ключові ідеї і вихідні пункти лежать далеко від сучасної філософії свідомості¹⁹.

Що ж не задовольняє наступників Рассела в його концепції? Розглянемо основні аргументи проти нейтрального монізму. Три з них наведені у порівняно недавній роботі Стівена Пріста, присвяченій філософії свідомості²⁰.

Аргумент перший. Як і всі нейтральні моністи, Рассел постулює нейтральні сутності, але ми не знаємо, чим вони є. Зрозуміло, що вони не матеріальні і не психічні. Але які? Неясність поняття нейтральних сутностей аж ніяк не менша, ніж поняття *матерія* або *свідомість*²¹.

Аргумент другий. Спроба Рассела знайти нейтральну реальність у подіях також викликає сумнів. Як можна стверджувати, що є події, але немає нічого, з чим вони відбуваються? Таке твердження не відповідає нашій інтуїції²².

Аргумент третій. Його можна назвати аргументом здорового глузду. Наш здоровий глузд і звичний для нас погляд на дійсність передбачає існування двох субстанцій: матеріальної та психічної. Расселу треба пояснити, чому ми саме так сприймаємо світ, тобто довести глибоку помилковість здорового глузду²³. Адже, можна додати, це сприйняття нам не лише не заважає, але цілком узгоджується з нашим досвідом і діями. Наслідком цього ж буденного досвіду є факт, який наводить сучасний канадський дослідник творчості Б.Рассела Роберт Тулі: наша звичайна, природна мова не пристосована до нейтрального монізму, їй притаманне чітке розрізнення і протиставлення ментальних та фізичних понять²⁴.

Наступні три аргументи проти нейтрального монізму належать відомому британському філософу середини ХХ сторіччя Уолтеру Стейсу і висловлені були ще у збірці 1944 року, присвяченій філософії Б.Рассела.

Аргумент четвертий. Нейтральний монізм не є монізмом, він не знімає дуалістичний поділ світу на матерію та дух. Справа в тому, що в концепції Б.Рассела відношення, які конституують матеріальні та ментальні об'єкти, є несумірними і не редукуються одні до одних. Отже, це дві абсолютно незалежні реальності. Не має значення, що ці реальності стосуються не носіїв відношень, а самих відношень. Відношення – такі ж частини світу, як і речі. Звідси, у повній згоді з концепцією Б.Рассела, існують субстанційно відмінні частини світу – суто матеріальна і суто психічна або ментальна²⁵.

Аргумент п'ятий. Навіть щодо носіїв відношень Рассел допускає існування суто фізичних «аспектів» речей, які ніким не сприймаються і не можуть сприйматись, а також суто психічних явищ – «образів». Таким чином, і тут, на думку У.Стейса, монізм не витримується²⁶. І справді, як бути з тими частинами фізичного світу, які ми не сприймаємо? Можливо, вони є такими, що можуть чуттєво сприйматись. Втім, це допущення не виглядає переконливим. З іншого боку, як бути не лише з образами у расселівському сенсі, але й з емоціями, воліннями, мріями та іншими, не пов'язаними прямо із зовнішнім середовищем психічними станами?

Аргумент шостий. Нейтральний монізм Рассела не пояснює існування у свідомості людини загальних ідей. Відчуття або сприйняття завжди мають змістом дещо одичне. Жодним чином, стверджує У.Стейс, ми не можемо зробити чуттєві образи загальними, такими, що містять в собі багато індивідів²⁷. Знання загального, таким чином, не ґрунтується лише на одичних сприйняттях або відчуттях, до них завжди додається щось суто металне. І наявність цього суто ментального фактору руйнує концепцію нейтрального монізму.

Ще один, *сьомий аргумент* можна знайти в роботі вже згаданого Р.Туллі. Він, безперечно, сходить до знаменитого «леза Оккама», це аргумент простоти теорії. Введення нейтральної реальності нічого не додає до теорії. Якщо нейтральні сутності утворюють і матеріальні, і ментальні речі, чому б не сказати просто, що все це є одним і тим самим²⁸. Введення третьої – нейтральної – сутності, яка не відрізняється від двох попередніх, лише ускладнює картину і не робить її зрозумілішою. З іншого боку, пряме ототожнення фізичної і психічної реальності, зазначимо, викликає складні проблеми, передусім проблему невідворотної редукції, тобто необхідності зведення або фізичного до психічного чи навпаки.

Наскільки валідні аргументи проти нейтрального монізму Б.Рассела? Здається, що так, вони є валідними, переконливими, але лише за умови прийняття певних припущень, які самі мають бути спочатку доведеними. Всі наведені аргументи можна поділити на ті, що висловлюють сумнів у нейтральній реальності, яка є основою всього у концепції Б.Рассела (аргументи

1, 2, 7), і ті, які спрямовані проти монізму, стверджуючи нередукованість, фактичну субстанційну відмінність психічного і фізичного у Рассела, а звідси – прихований дуалізм (аргументи 3, 4, 5, 6).

Розглянемо спочатку першу групу аргументів. Передусім слід зазначити некоректність повного отождоження нейтральної реальності Рассела з матерією і розумом. Концепція Рассела в даному аспекті дещо складніша. Нейтральні сутності і фізичні або психічні об'єкти відносно тотожні і відносно відмінні. Тотожними вони є з точки зору того, що існує. Відмінним – з точки зору способів існування. Тому загалом вони виявляються відмінними. Що ж тоді є ці нейтральні сутності і як їх назвати? Термінологічні проблеми (зокрема не дуже вдале застосування Расселом термінів *відчуття* і *сприйняття*) взагалі є проблемами не філософії, а лексикології. Була б сутність, а особлива назва для неї знайдеться. (До речі, ми бачимо, що всупереч лезу Оккама, кількість сутностей у науковому обігу постійно зростає). Але чи існує ця сутність? Поставлене питання апелює до емпіричної дійсності. Таким самим, наприклад, було б питання: чи існує 131-й хімічний елемент? Наука не виявила поки що нейтральної реальності, відмінної від матерії і духу. Але це, звичайно, не аргумент проти концепції нейтрального монізму як гіпотетичної моделі світу.

Щодо закидів у прихованому дуалізмі концепції нейтрального монізму, то вони ґрунтуються на погляді, який принципово розрізняє монізм і дуалізм. Втім, таке різке розрізнення двох картин світу є лише певною точкою зору, далеко не єдиною можливою. Міра відмінності між дуалізмом і монізмом – це справа особистого масштабування філософа і міра ця може бути різною. Якщо Ви погоджуєтесь із протиставленням двох концепцій аж до їх взаємного виключення, Ви погодитесь і з тим, що критики нейтрального монізму Рассела праві. Якщо ж Ви допускаєте відносність концепцій монізму і дуалізму – критика Рассела з цього боку стає непереконаливою. Причому деякі загальні міркування ведуть саме до другого варіанта.

Протиставлення монізму і дуалізму – це частина більш широкого протиставлення єдиного і багатоманітного. Багатоманітність реальності, як і єдність світу, є емпіричними фактами, з яких людство звикло виходити (зрозуміло, не остаточно встановленими). Заперечення і того, й іншого деякими філософами є, швидше, навпаки, умоглядними конструкціями. Якщо ж виходити з однаково притаманних світові єдності і багатоманітності, то питання монізму або дуалізму основних реальностей перестає бути принциповим. Монізм у певному сенсі не суперечить дуалізму в іншому сенсі.

Концепцію нейтрального монізму не можна вважати провідною у філософії свідомості або ж у метафізиці. Водночас її прихований вплив на філософські суперечки ХХ і початку ХХІ сторіччя очевидний. Як свідчить Е. Бенкс, нейтральний монізм ніколи реально не зникав у ХХ сторіччі, його проблематику після Б. Рассела підіймали Р. Карнап, Е. Шредингер, Г. Фейгл, а пізніше П. Стросон, М. Локвуд, Д. Столяр, Д. Чалмерс та ін.²⁹ Ключове питання, яке розв'язує нейтральний монізм, питання про можливість редукування матерії і свідомості до чогось одного (не виключено – до одного з цих двох видів реальності) залишається у центрі філософських дискусій, його неможливо усунути. Популярні зараз теорії свідомості у цьому контексті виглядають як спроби знайти альтернативи нейтральному монізму. Деякі з них досить недалеко відходять від концепції Рассела.

Так званий *дуалізм якостей* на відміну від класичного декартівського дуалізму субстанцій визнає єдину (як правило, фізичну) основу і фізичних, і психічних явищ, які розрізняються принципово і не піддаються взаємному редукуванню лише на рівні якостей. Перевагою цього різновиду дуалізму порівняно з нейтральним монізмом є відсутність третьої, нейтральної реальності. Недоліком – причому дуже суттєвим – є нездатність пояснити відмінність фізичної і психічної реальності (Рассел цілком послідовно пояснює, нагадаю, цю відмінність відмінністю каузальних законів, відношень між одними й тими самими об'єктами).

Близькою у певних аспектах до нейтрального монізму можна вважати і теорію функціоналізму. Згідно з нею, ментальні стани є функціональними і визначаються сукупністю каузальних відношень (не тих, зрозуміло, які описував Рассел). Перевага функціоналізму над нейтральним монізмом та ж сама, що і у дуалізмі якостей. Недоліку ж, притаманного дуалізму, функціоналізм, як здається, не має. Втім, у нього є інший суттєвий недолік – невміння пояснити специфіку людської суб'єктивності, якісні особливості ментального (до чого, власне, звичайно зводиться критика функціоналізму). У цьому аспекті концепція Рассела набагато ясніша і правдоподібніша.

Таким чином, є підстави стверджувати, що концепція нейтрального монізму не гірша за інші концепції свідомості. Зрозуміло, вона має свої переваги й недоліки. Але не існує аргументів, які б цілком спростували її. Принаймні, провідні зараз напрями у філософії свідомості, а саме фізикалізм і дуалізм не здаються переконливішими.

У чому ж тоді справа? Чому на рівні забобонів склалась думка про застарілість нейтрального монізму взагалі і концепції Рассела зокрема? Думається, що причина у сентиментальному менталітеті сучасних філософів (особливо – філософів-аналітиків). Відмінність природничих наук і наук, які досліджують людську психіку, очевидна. Звідси для філософів очевидна проблема відмінності фізичної і ментальної реальності. Вони намагаються подолати цю прірву і долають її з більшим або меншим успіхом (найрадикальніше – елімінативісти). Але вихідною позицією завжди залишається її наявність.

Так, наукове мислення змушує шукати обґрунтованих і емпірично підтверджених істин. Проте це не справа філософії – доходити емпіричних істин. Справа філософії – створювати гіпотетичні моделі світу, які можна порівнювати за їх експлікативними і прогностичними можливостями, відбираючи найкращу у цьому сенсі. Далі вже починається справа спеціальних наук, які мають наповнювати, а іноді і переповнювати створену філософами систему світу.

Як у цьому сенсі стоять справи з нейтральним монізмом? Можна стверджувати, що він виявляє обмеженість мови, якою описується світ в цілому, мови не буденного життя, не природознавства, а метафізики. Така мова має бути достатньо змістовною, щоб охопити і фізичне, і ментальне, і водночас достатньо точною. Формальні мови (наприклад, мова символічної логіки) точні, але небагаті на зміст. Мова, яка перевищує за своєю змістовністю природні, – це мова символів, наприклад, художніх образів. Виразити в образах філософські ідеї – цілком прийнятна річ. Але такій мові бракує точності. Отже, для метафізичного опису світу потрібна проста, але неформальна мова. Можливо, за такої мови проблема несумірності фізичних і психічних термінів виявиться здоланою.

З іншого боку, нейтральний монізм виявляє обмеженість природничо-наукової картини світу. Світ, який включає феномен свідомості, не може існувати лише за законами природи. Втім, не може бути і два паралельних порядки у світі. Це означало б існування двох світів, що логічно неможливо, адже світ – це все, що існує. Треба шукати і виходити на більш загальний рівень реальності, на такі закони, які б охоплювали і фізичне, і ментальне (не просто доповнювали одне іншим). Для таких законів не було б вихідної відмінності між фізичним і ментальним. З цієї точки зору, мають існувати найзагальніші, справді фундаментальні закони природи (всієї природи, включаючи людину та її психіку).

Цікаво, що ідея таких фундаментальних законів, нейтральних щодо законів фізики і психології, з'являється у деяких сучасних філософів, найвизрадіше, мабуть, в австралійця Девіда Чалмерса (його знайомство і неодноразові звертання до Рассела дають можливість припустити вплив на нього нейтрального монізму). Ключ до пояснення свідомості, на його думку, може лежати у новій фізичній теорії, проте не теорії нашого фізичного світу, як ми його розуміємо зараз. З сьогоденної фізики свідомість ніяк не впливає. Може, вона буде впливати з якоїсь іншої фізики?³⁰ Нові, більш фундаментальні закони, які б доповнювали наявні, мають бути психофізичними, визначаючи, яким чином феноменальні

(або протофеноменальні) властивості залежать від фізичних. Вони повинні не втручатись у наявні фундаментальні закони фізики, а доповнювати їх з більш широкого погляду³¹. Можна сказати, що це мають бути нефізичні (метафізичні?) закони природи, які передбачають існування свідомості. Природно, з'являється думка про найглибший шар світової реальності нейтральний щодо протилежності фізичного та психічного. Думається, наведені міркування Д.Чалмерса синтезують (можливо, мимоволі) якісний дуалізм з перспективами, які відкриває лише нейтральний монізм у концептуальній розробці Б.Рассела.

Отже, аналіз як теоретичних поглядів Б.Рассела, так і думок його опонентів і – більшою чи меншою мірою – послідовників свідчить про велику експлікативно-прогностичну потужність концепції нейтрального монізму. Думається, що вона ще має проявити себе. Зокрема, у межах аналітичної філософії, біля витоків якої стояв Б.Рассел.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Russell B.* The Analysis of Mind. – London: Routledge, 1995. – P.5.
- ² *Ibid.* – P.113.
- ³ *Ibid.* – P.261.
- ⁴ *Ibid.* – P.101.
- ⁵ *Ibid.* – P.X–XI.
- ⁶ *Ibid.* – P.83.
- ⁷ *Ibid.* – P.119.
- ⁸ *Ibid.* – P.78.
- ⁹ *Ibid.* – P.81.
- ¹⁰ *Ibid.* – P.256.
- ¹¹ *Ibid.* – P.84.
- ¹² *Ibid.* – P.85.
- ¹³ *Ibid.* – P.262.
- ¹⁴ *Ibid.* – P.119.
- ¹⁵ *Ibid.* – P.2.
- ¹⁶ *Ibid.* – P.24.
- ¹⁷ *Russell B.* The Analysis of Matter. – London: Kegan Paul, 1927. – P.151, 248, 106, 244–245.
- ¹⁸ *Tully R.E.* Russell's Neutral Monism // The Cambridge Companion to Bertrand Russell. – New York: Cambridge University Press, 2003. – P.359–360.
- ¹⁹ *Banks E.C.* Neutral monism reconsidered // Philosophical Psychology. – 2010. – Vol.23, No.2. – P.173.
- ²⁰ *Пруст С.* Теории сознания. – М., 2000. – 288 с.
- ²¹ Там само. – С.197.
- ²² Там само. – С.216.
- ²³ Там само.
- ²⁴ *Tully R.E.* Op. cit. – P.337–338.
- ²⁵ *Stace W.T.* Russell's Neutral Monism // The Philosophy of Bertrand Russell. – Evanston, IL: Northwestern University, 1944. – P.379–380.
- ²⁶ *Ibid.* – P.361–362.
- ²⁷ *Ibid.* – P.381–382.
- ²⁸ *Tully R.E.* Op. cit. – P.338.
- ²⁹ *Banks E.C.* Op. cit. – P.180.
- ³⁰ *Chalmers D.J.* The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory. – New York: Oxford University Press, 1996. – P.104–105.
- ³¹ *Ibid.* – P.112.